

самодіяльності області; надання методичної допомоги самодіяльним митцям; проведення творчих зустрічей у червоних кутках і клубах підприємств, установ, у сільській місцевості; залучення до роботи у філармонії представників творчих професій (музикантів, композиторів, виконавців, письменників, інших діячів музично-мистецької сфери); здійснення заходів із формування нового концертного репертуару на основі нових музичних творів, збір і використання музичного фольклору, організація конкурсів для професійних виконавців і аматорів музичного мистецтва; підготовка, публікація і розповсюдження довідкового музично-літературного матеріалу (анотації, брошури, програми тощо) про творчу діяльність філармонії для трудящих Тернопільщини і сусідніх областей; розробка і реалізація заходів із підвищення якості музично-концертної діяльності, насамперед через підвищення кваліфікації і рівня виконавської майстерності творчих представників філармонії.

Висновок. Отже зміст і спрямованість політики партійно-державної влади в галузі музично-театрального мистецтва чітко проглядаються в Статуті Тернопільської обласної державної філармонії – «самостійної художньої організації, яка діє на засадах господарського розрахунку і знаходиться у віданні Тернопільського обласного відділу мистецтв». Основними завданнями філармонії визначено підвищення культурного рівня трудящих мас, організація широкої пропаганди кращих зразків української, російської, європейської музичної і літературної класики, музики народів СРСР, народної творчості і творів радянських композиторів і письменників.

Список використаних джерел

1. ДАТО. – Ф.–Р.1833. – Оп.6. – Спр.21.
2. Там само. – Спр.35.
3. Західня Україна під большевиками. IX.1939 – VI.1941. Збірник. За ред. Мілени Рудницької. – Нью-Йорк, 1958. – 494 с.
4. Ковалюк В. Р. Культурологічні та духовні аспекти «радянської» Західної України (вересень 1939 р. – червень 1941 р.) // Український історичний журнал. – 1993. – №2, 3. – 144 с.
5. Соколовська Т. Г. Культурне будівництво у західних областях УРСР в перші роки радянської влади: вересень 1939 – червень 1941 рр. 40 років Великого Жовтня. – Львів: Видавництво Львівського університету, 1957. – 299 с.

References

1. DATO. – F.–R.1833. – Op.6. – Spr.21.
2. Tam samo. – Spr.35.
3. Zahidnja Ukrai'na pid bol'shevykamy. IX.1939 – VI.1941. Zbirnyk. Za red. Mileny Rudnyts'koi'. – N'ju-Jork, 1958. – 494 s.
4. Kovaljuk V. R. Kul'turologichni ta duhovni aspekty «radjanizacii» Zahidnoi' Ukrai'ny (veresen' 1939 r. – cherven' 1941 r.) // Ukrai'ns'kyj istorychnyj zhurnal. – 1993. – №2, 3. – 144 s.
5. Sokolov'ska T. G. Kul'turne budivnytvo u zahidnyh oblastjah URSR v pershi roky radjans'koi' vlady: veresen' 1939 – cherven' 1941 rr. 40 roky Velykogo Zhovtnja. – L'viv: Vydavnytvo L'viv's'kogo universytetu, 1957. – 299 s.

Kravchuk L. V., SHE «Ternopil State Medical University
I. Gorbachevskogo Ministry of Health of Ukraine»
(Ukraine, Ternopil), gileya.org.ua@gmail.com

Development of mystic culture in Ternopilshp in the process of the range of borderization in the period of September 1939 – June 1941

The article explores the purpose and tasks of developing artistic culture in the regions of the region as one of the most brilliant and effective factors in the formation of the Soviet world outlook and communist beliefs among the local population in the

newly occupied territory. Although all these new developments, the Soviet ideology demonstrated the concern of the Communist Party and the Stalinist government for the awareness of the population of different formats with news that was submitted in a metered and rational review of censorship.

Keywords: art, reform, power, socialism.

* * *

УДК 94(477.8)«1945/1972»:2–283

Мочкін С. А.,
аспірант кафедри документознавства
і музейної справи, Східноєвропейський
національний університет ім. Лесі Українки
(Україна, Луцьк), mochkin@ukr.net

ВТРАТИ ПРАВОСЛАВНОЇ САКРАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ (ДРУГА ПОЛОВИНА 1940–х – ПЕРША ПОЛОВИНА 1960–х РОКІВ)

Мета статті – на підставі залучення певного кола джерел із фондів Державного архіву Волинської області, наукової літератури висвітлити трагізм долі сакральних пам'яток православної конфесії Волинської області в умовах проведення радянською владою антирелігійної політики другої половини 1940–х – першої половини 1960–х років.

Застосовані методи. Для досягнення поставленої мети використовувалися загальнонаукові (аналізу та синтезу, системно-науковий, структурно-функціональний, ін.) та спеціальні історичні (проблемно-хронологічний, історико-статистичний, герменевтичний, ін.) методи дослідження. Так, проблемно-хронологічний метод дав змогу розглянути тему у відповідній часовій послідовності. Метод герменевтики застосовувався для розкриття змісту правових норм законодавства та постанов місцевих партійно-державних органів, що регулювали процес зняття з реєстрації об'єктів сакральної (культури) архітектури краю та їх подальшу долю.

У статті на численних прикладах аналізується доля сакральної спадщини православної конфесії регіону в умовах проведення радянським тоталітарним режимом репресивної політики стосовно релігії та церкви. Наводяться приклади порятунку нерухомих та рухомих пам'яток парафіялами, представниками творчої інтелігенції, шанувальниками старовини, небаїдужими до духовної спадщини українського народу. Процес боротьби партійно-державної влади з релігією не лише істотно підірвав матеріальні та моральні засади конфесійного життя регіону, приніс непоправні втрати його культурної спадщини, негативно позначився на розвитку української культури. Він зумовив одні з найнеприємніших психологічних переживань населення Волинської області періоду перебування під радянською владою, знизив рівень моральності, негативно закарбувався у свідомості наступних поколінь.

Ключові слова: сакральні (культурні) пам'ятки, антирелігійна кампанія, церква, монастир, релігійна громада.

Волинський край з давніх часів відігравав визначну роль в політичному та культурному житті України. Його історія значною мірою відображена в об'єктах культурної спадщини, серед яких особливе місце займають сакральні пам'ятки. Внаслідок кривавих подій Першої та Другої світових війн, панування різних політичних режимів сакральна спадщина регіону зазнала непоправних втрат. Особливе місце серед них займає період другої половини 1940–х – першої половини 1960–х років, коли радянський тоталітарний режим здійснював цілеспрямовану політику наступу на релігію та церкву з метою викорінення «опіуму для народу». З цією метою органами партійно-державної влади було проведено низку антирелігійних кампаній. Їх наслідки трагічно відобразилися на культурній спадщині Волинської області, значна частина культурних споруд була закрита, зруйнована, занедбана.

Мета статті – на підставі залучення певного кола джерел із фондів Державного архіву Волинської області, наукової літератури висвітлити трагізм долі сакральних пам'яток православної конфесії Волинської області в умовах проведення радянською владою антирелігійної політики другої половини 1940–х – першої половини 1960–х років.

Означену проблему досліджував у контексті відносин радянської влади та релігійних конфесій у волинському селі в повоєнний період О. Гаврилюк [4]. В загальноукраїнському масштабі цього питання торкається В. Баран [2; 3]. Частково цю проблему розглянув В. Милусь, аналізуючи стан державно-церковних взаємин на Волині у повоєнні роки [12]. Долю окремих культових споруд висвітлено в історико-краєзнавчих нарисах В. Рожка [17; 16; 15], Х. Сегейди [18]. Значний фактичний матеріал поданий в історико-краєзнавчому довіднику Я. Антонюка [1]. Окремі аспекти проблеми висвітлювалися в низці публікацій та на конференціях різних рівнів [13; 11; 14; 10].

Домінуючою конфесією області виступало православ'я. Станом на 1 січня 1946 року на Волині православні вірні мали у своєму розпорядженні 361 церкву та два монастирі [4, с. 62]. Внаслідок подій німецько-радянської війни сталінський тоталітарний режим пішов на деякі поступки церкві, щоб завоювати прихильність населення у боротьбі з нацистами. Однак після закінчення війни партійно-державна влада знову посилила наступ на релігію.

Так, вже у 1945 році було знято з державної реєстрації Різдно-Богородичну цвинтарну церкву села Житані Володимир-Волинського району, збудовану 1863 року; Троїцьку церкву села Тростянець Ківерцівського району переобладнано в конюшню; каплицю міста Луцьк, що на вулиці Львівській, передано під склад військової частини; приміщення церкви Олександра Невського передано військової частині ракетної дивізії [1, с. 26, 79, 168]. Святогеоргіївську церкву у місті Володимирі-Волинському було передано під Будинок офіцерів [1, с. 22]. Актом особливої наруги над релігією та почуттями віруючих було використання (1947 рік) каплиці Параскеви-П'ятниці у місті Луцьку як громадського туалету [16, с. 521]. Згідно з рішенням Рожищенської районної ради за №88 від 15 травня 1948 року було розібрано дзвіницю Михайлівської церкви міста Рожище [1, с. 242]. Приміщення Преображенської церкви-каплички в селищі Локачі використовувалось як склад пального та сховище кіноплівок. Випари пального зруйнували споруду [18, с. 8]. Троїцьку церкву села Уховецьк Ковельського району станом на 1 жовтня 1948 року перетворено на колгоспний склад; Успенську церкву села Лишнівка Маневецького району рішенням виконавчого комітету Волинської обласної Ради депутатів трудящих (облвиконкому) знято з державної реєстрації. Приміщення використовувалося як склад радгоспу «Городецький», знаходилося в аварійному стані, планувалося розібрати [1, с. 136, 217].

Проте найбільш вороже радянська влада ставилася до монастирів. Атеїстична пропаганда називала їх «вогнищами мракобісся»; тому партійно-державна влада спрямовувала свій удар в першу чергу проти них. У листі уповноваженого Ради у справах Руської (Російської) православної церкви (РСРПЦ) по Волинській області М. Діденка за №57 від 20 березня 1945 року до голови РСРПЦ при Раді міністрів (РМ) СРСР Г. Карпова він повідомляв, що на території Волинської області існує 2 діючі православні монастирі – чоловічий і жіночий. Свято-Миколаївський чоловічий монастир розташовувався в селі Мильці тодішнього Седлищанського (нині Старовижівського –

С. М.) району. Станом на 1945 рік в ньому проживало 9 осіб, у тому числі 5 монахів [5, арк. 16]. Обитель мала три церкви: головну Миколаївську, напівзруйновану через відсутність протягом 25 років ремонту; цвинтарну Онуфрійвську; Преображенську, котра була в стані повного руйнування: частина стелі та стін обвалилась, через дірявий дах дощова вода текла прямо в церкву, ікони, що залишились, частково знаходились в процесі гниття, а частина просто згнила [7, арк. 3–4].

На початку серпня 1947 року М. Діденко отримав вказівку від керівництва з Москви приступити до оформлення документів щодо закриття обители. Волинському уповноваженому рекомендували провести розмову з єпископом Волинським і Ровенським Варлаамом, щоб той ініціював перед Московським патріархом закриття монастиря через непридатність монастирських будівель та нестачу коштів для їх відновлення [12, с. 106].

Згідно постанови Священного синоду за №16 від 28 жовтня 1947 року монастир було ліквідовано. Релігійній громаді села Мильці була передана Онуфрійвська церква [7, арк. 27]. Постановою облвиконкому за №1084 від 13 грудня 1947 року споруди колишнього монастиря (два двоповерхові кам'яні корпуси і сарай) передано разом з огорожею, садом і 15 га землі Волинському обласному управлінню трудових резервів під спеціальне сільськогосподарське училище [7, арк. 1]. Преображенська церква була переобладнана в кінозал, а Миколаївську церкву в 1949 році передано училищу під склад [1, с. 250].

Іншим діючим монастирем Волинської області був Святогірський жіночий монастир в селі Зимному. Станом на 1945 рік тут у підпорядкуванні ігумені Лідії (Давидович) перебувало 40 сестер. Обитель мала три церкви: головну Свято-Успенську, парафіяльну Свято-Троїцьку та домову Покровську. У 1943 році внаслідок дій німецьких окупантів зазнала руйнувань головна Свято-Успенська церква. Куполи і весь дах згорів. Всередині залишився неушкоджений триярусний іконостас, який внаслідок погодних умов руйнувався [6, арк. 4]. Стіни храму давали тріщини, загрожуючи обвалом склепіння й остаточною руйнацією споруди. У другій половині 1940-х років ігуменя монастиря неодноразово ставила перед уповноваженим М. Діденком і управлінням архітектури та будівництва облвиконкому питання про реставрацію Свято-Успенської церкви [14, с. 98]. Волинсько-Ровенське єпархіальне управління в 1947 році виділило управління архітектури та будівництва облвиконкому 22 000 карбованців і 20 кубометрів лісоматеріалу на зведення тимчасового даху [6, арк. 92]. Однак ніяких реставраційних робіт не проводилось аж до другої половини 1970-х років [14, с. 98].

М. Діденко у листі від 15 лютого 1949 року до уповноваженого РСРПЦ по Українській РСР Г. Ходкевича рекомендував закрити Зимненський монастир, оскільки той знаходився біля державного кордону [17, с. 70]. Під тиском владних структур єпископ Волинський і Ровенський Панкратій 25 березня 1949 року наказав перевести усіх черниць із Зимно до Дерманського монастиря. Своє рішення владика обґрунтував значними ушкодженнями обители в період війни, що унеможливило тут

проживання, та відсутністю коштів на її реставрацію [1, с. 27]. Фактично це означало закриття Зимненського монастиря. Згідно акту від 2 квітня 1949 року земля, будівлі, храми, сад передані Волинському обласному відділу народної освіти для дитячого будинку. Культурне майно домової церкви із дзвоном передане в Дерманський монастир, а іконостас – на зберігання настоятелю Успенського собору у місті Володимирі–Волинському [6, арк. 91]. Варто зауважити, що у 1956 році цей іконостас було передано церковній раді села Забороль Луцького району Волинської області [14, с. 99].

Суспільно–політичні зміни, що відбувалися після смерті Й. Сталіна, певною мірою позитивно позначилися на відносинах між владою і церквою. Критика «культу особи» дала новий поштовх еволюції державної політики щодо релігії та церкви. Заяви XX з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу (КПРС) про демократизацію суспільства і відновлення соціалістичної законності, поваги до свободи совісті, викликали певну розгубленість в державному апараті [3, с. 199–200].

Однак відносно ліберальна політика влади щодо релігії та церкви тривала недовго. КПРС брала курс на побудову комунізму й форсоване знищення релігії як «опіуму для народу». Місцеві органи влади встановили жорсткий нагляд за священниками, фінансовою та господарською діяльністю церкви. РСРПЦ фактично контролювала всі найважливіші питання життя церкви, в тому числі й кадрові. Наприкінці 1950–х років ухвалено низку нормативно–правових актів, які значно зменшили можливості відкриття храмів, проте істотно полегшили їх закриття. Відтак знову почала зменшуватися кількість церков і молитовних будинків, а також чисельність православного духовенства [2, с. 121].

Запровадження вищезгаданих заходів означало початок антирелігійної кампанії радянської влади, яка, звичайно, не оминула жодного регіону України. Під репресивні заходи потрапили і православні громади Волинської області та її обласного центру – міста Луцька. Однією з перших зняли з державної реєстрації Хрестовоздвиженську церкву. Її закрили у 1960 році через те, що нібито парафія занепала і віруючі не можуть утримувати її фінансово. В приміщенні храму влаштували планетарій. Вівтар церкви було дозволено забрати на зберігання до Луцького кафедрального собору св. Трійці [10, с. 117–118]. Наприкінці 1959 року згоріла каплиця Іверської Божої Матері. За однією з версій вона була навмисне підпалена з вказівки міського комітету ВЛКСМ [1, с. 165]. Після пожежі каплиця якийсь час стояла з вибитими шибками і без догляду; пізніше її по–варварськи знищили. Оскільки мури не піддавалися швидкому розбиранню, тому їх в одну з ночей просто підірвали. Єдине, що дозволили забрати до Свято–Троїцького собору – ікону Іверської Божої Матері [10, с. 118].

Також радянська влада хотіла закрити кафедральний Свято–Троїцький собор. 4 серпня 1962 року віруючі опинилися перед зачиненими дверима храму. Вони не розходилися, перед дверима виросла гора квітів. Влада злякалася небажаних наслідків і змушена була відступити. Але наступ на собор тривав. 10 серпня новий волинський уповноважений РСРПЦ А. Федулов доповів у Київ про цей інцидент із «віруючими

фанатиками» і наголосив, що собор усе ж треба закрити [11, с. 283].

Рішенням облвиконкому за №952 від 25 серпня 1961 року знято з державної реєстрації церкву св. Бориса і Гліба села Шкльинь Горохівського району. Приміщення не використовувалося. Ключі від церкви знаходилися спочатку у виконавчому комітеті районної Ради депутатів трудящих (райвиконком), а згодом в Угринівській сільській раді (сільраді). 26 червня 1964 року голова сільради М. Борущька, голова колгоспу імені XXI з'їзду КПРС І. Сорочук та секретар партійної організації І. Карпюк організували місцевих комуністів для вивозу майна церкви села Шкльинь та переобладнання її в колгоспну комору. Однак, двоє з них – бригадир О. Мендюк та С. Пальчук – відмовилися взяти участь у цьому ганебному дійстві. Крім того, вони повідомили людей, які працювали в полі, що комуністи «розбирають церкву». Після цього біля храму зібралося близько 300 осіб. Троє з них – У. Долонська, Ф. Долонська та О. Синиця – зняли повантажені на автомобіль культові речі та занесли їх до церкви. При цьому вони погрожували представникам радянської влади. Так, О. Синиця кричав, що зарубає М. Борущьку. Комуніста З. Поліщука звалили на землю та зтягли до церкви, примушуючи розвішувати зняті ікони. О 16.00 до села приїхали голова райвиконкому та співробітник Комітету державної безпеки (КДБ). Люди заявляли, що розійдуться лише тоді, як голова сільради поверне їм ключі від церкви [1, с. 73].

В квітні 1963 року Володимир–Волинський райвиконком ухвалив рішення передати колишнє культове приміщення села Марковичі місцевому сільському споживчому товариству (сільпо) для організації в ньому крамниці. 13–14 травня голова сільради Г. Гурський та голова колгоспу імені Пархоменка С. Штиноко вирішили вивезти із церковного приміщення культове майно. Вночі, таємно, як злодії, вони розібрали іконостас, забрали інше культове майно і перевезли його на горіше сільради. Розвантажуючи автомобіль, ці особи забули кропила і інші дрібні культові предмети. Факт злодійської наруги над святинню викликав обурення серед населення села Марковичі [15, с. 251].

Постановою Ради міністрів УРСР за №28 від 5 січня 1962 року низку культових споруд Волинської області було виключено із списків пам'яток архітектури. Зокрема, це церква Різдва у селі Воронів Луцького району, церква св. Петра і Павла села Новосілки, Троїцька церква та її дзвіниця у селі Селець, Михайлівська церква села Хмелів Володимир–Волинського району, Вознесенська церква у місті Горохів, Георгіївська церква в селищі Голоби, Покровська церква села Бруховичі Ковельського району, Успенська церква села Старий Чарторийськ Колківського району, Успенська церква села Велика Глуша Любешівського району, церква св. Луки села Городно Любомльського району, Покровська церква села Соснина Нововолинського району, Михайлівська церква села Хотешів Ратнівського району, церква св. Параскеви села Заліси, Михайлівська церква села Замшани, Успенська церква села Стара Гута Старовижівського району, Михайлівська церква села Великий Окорськ, Миколаївська церква села Смолигів Торчинського

району, Здвиженська церква села Обеніжі Турійського району, Казанська церква села Піща Шацького району [8, арк. 21–23].

Рішенням Волинського облвиконкому за №181 від 23 лютого 1962 року було знято з державної реєстрації православні релігійні громади в селах Когильно і Микуличі Перші Володимир–Волинського району, Ржищів, Старостав та Божів Горохівського району, Полиці і Бузаки Камінь–Каширського району, Радовичі і Чорників Нововолинського району, Берестяни і Покащів Цуманського району. Приміщення храмів органами партійно–державної влади було вирішено використати наступним чином. В селах Когильно і Микуличі Перші церкви ухвалили перебудувати під бібліотеки, в селах Ржищів і Старостав – розібрати та використати матеріали на будівництво клубу та медпункту, в селі Божів – переобладнати під клуб. В селі Полиці вирішено церкву розібрати та використати матеріали на будівництво восьмирічної школи. Колишній молитовний будинок в селі Бузаки – використати під навчальні майстерні школи, культові споруди в селах Бруховичі і Нужель – перебудувати під приміщення клубу [8, арк. 29–30]. Свято–Миколаївську церкву села Мосир використовували під зерносховище колгоспу. Деякі ікони та іконостас передали на збереження релігійній громаді села Олеск, дзвони здали на металобрухт [13, с. 182]. Церкву села Радовичі наказано переобладнати під бібліотеку, в селі Чорників – розібрати та використати матеріали на будівництво навчальних майстерень Чорниківської восьмирічної школи. Також були розібрані храми сіл Берестяни і Покащів; матеріал з них використано на будівництво клубних приміщень в цих селах [8, арк. 30–31].

Рішенням облвиконкому за №775 від 31 липня 1962 року було знято з державної реєстрації релігійні громади сіл Новосілки і Стенжаричі Володимир–Волинського району, Горішне (Голятин), Новосілки і Новий Зборишів Горохівського району, Гончий Брід, Доротище і Старі Кошари Ковельського району, Куликовичі, Комарово та Мала Осниця Колківського району, Ізов та Старосілля Нововолинського району, Жорнище Цуманського району. Приміщення церков ухвалено використати наступним чином. Церкву села Новосілки Володимир–Волинського району використати під зерносховище колгоспу, храм села Стенжаричі, який був визнаний аварійним, розібрати. Культові споруди сіл Горішне і Новосілки Горохівського району розібрати та використати будівельні матеріали для будівництва клубів в цих селах, церкву ж села Новий Зборишів розібрати для будівництва медпункту. Церкву села Гончий Брід перебудувати під школу, села Старі Кошари – під клуб, в селі Доротище використати під спортивний зал школи. Культові приміщення сіл Ізов та Старосілля перебудувати під фельдшерсько–акушерські пункти, села Жорнище – під спортзал Жорнищенської восьмирічної школи [8, арк. 75–77].

Таким чином, антирелігійна кампанія 1958–1964 років завдала непоправної шкоди православній сакральній спадщині Волинської області. Кульмінація антицерковної діяльності органів партійно–державної влади припадала на 1961–1963 роки, коли з реєстрації було знято 160 церков. Станом на 23 лютого 1963 року в області налічувалося 168 недіючих церков і моли-

товних будинків православних громад. З них 44 використовувалися як склади, 7 були переобладнані під соціальні потреби, а 117 взагалі не використовувалися. У 1964 році нараховувалася 191 закрита церква. З них використовувалось 73, 109 стояли в запустінні, 9 було розібрано [1, с. 14].

В цьому контексті слід згадати про зусилля деяких діячів культури і мистецтва, які намагались захистити пам'ятки від руйнувань. Так, 18 серпня 1962 року в село Охлопів Горохівського району для ознайомлення з Миколаївською церквою як пам'яткою архітектури з Києва приїхали три особи. Групу очолював Іван Макарович Гончар – український скульптор, маляр, графік, етнограф, колекціонер, заслужений діяч мистецтв УРСР. За проханням І. Гончара, колишній церковний староста А. Філюк відкрив церкву; гості з Києва зробили внутрішні і зовнішні замальовки церкви.

Коли церкву відкрили, там зібралось кілька десятків жителів села. І. Гончар та особи, котрі прибули з ним, вели розмови з селянами. Митці висловлювались в тому сенсі, що Миколаївська церква є пам'яткою архітектури і в ній необхідно проводити богослужіння; віруючі ж повинні зробити необхідні ремонтно–реставраційні роботи. Також І. Гончар обіцяв селянам поклопотатися в Києві про відновлення діяльності церкви [9, арк. 123].

В листі від 3 жовтня 1962 року до уповноваженого РСРПЦ по Волинській області А. Федулова І. Гончар відзначив, що, дізнавшись про його приїзд, мешканці села миттю збіглися до церкви і з сльозами на очах жалілися, що в них незаконно, адміністративним шляхом закрили церкву і просили його допомогти розібратися в цій справі. Митець зазначив: «Я думаю, рано чи пізно церква все одно буде закрита. Але не таким шляхом, як це зроблено в с. Охлопів, що привело до незадоволення і навіть озлоблення всього села, що нам абсолютно не вигідно, тим більше в теперішній час, коли, ведучи антирелігійну пропаганду, намагаємося уникати насилля чи адміністрування. Здоровий глузд говорить про те, щоб задовольнити це прохання, а одночасно самі мешканці села зуміють всередині церкви зробити реставраційні роботи, так як там скрізь низом відвалюється камінь, цегла та інше» [9, арк. 126–127].

Візит І. Гончара викликав лютю у А. Федулова. В листі за №236 від 10 жовтня 1962 року до уповноваженого РСРПЦ при Раді міністрів СРСР по Українській РСР Г. Пінчука, він писав: «Подібні дії спеціалістів, котрі відвідують церкви–пам'ятки архітектури, виходять за рамки їх функцій і викликають активізацію окремих церковників. Ці відвідування інколи відбуваються без сповіщення будь–яких органів влади на місцях. Так, в даному випадку, як відповів мені начальник Волинського обласного управління будівництва і архітектури тов. Руденко, група спеціалістів з Києва, очолювана Гончаром І. М., перед відвідуванням пам'ятки на місцях в обласному управлінні не з'являлась і що він про групу Гончара нічого не знав.

В церкві с. Охлопів релігійних служб не здійснюється більше двох років. Протягом понад року, до приїзду в село Гончара І. М., ніяких клопотань про відновлення діяльності церкви не надходило. Але як тільки побували в Охлопові Гончар зі своєю групою, так з'явилась делегація до уповноваженого і заяви

в Президію Верховної Ради УРСР про відновлення діяльності церкви.

Не знаючи дійсного стану речей і причин припинення релігійних служб в даній церкві, ці спеціалісти опиняються в полоні роздумів матеріально зацікавлених церковників, часто нелояльних елементів і взагалі відсталих бабусь. Вважаю, саме так і сталося з Гончаром І. М., який, довірившись невідомо кому, бере на себе сміливість говорити про «насилля» і «адміністрування». Зустрівшись в церкві з невеликою групою матеріально-зацікавлених в діяльності церкви осіб і фанатичними, відсталими старухами, робить висновок про «невдоволення» і навіть «озлоблення» всього села» [9, арк. 124–125].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, у другій половині 1940-х – першій половині 1960-х років радянська держава здійснювала цілеспрямовану наступальну політику проти релігії та церкви, яка зачепила й Волинську область Української РСР. Процес боротьби партійно-державної влади з релігією не лише істотно підірвав матеріальні та моральні засади конфесійного життя регіону, приніс непоправні втрати його культурній спадщині, негативно позначився на розвитку української культури. Він зумовив одні з найнеприємніших психологічних переживань населення краю періоду перебування під радянською владою, знизив рівень моральності, негативно закарбувався у свідомості наступних поколінь. Незважаючи на те, що дана тема знайшла певне відображення в українській історіографії, вона й надалі залишається актуальною. Зокрема, потребують висвітлення такі її аспекти, як діяльність уповноважених РСРПЦ щодо нищення православних сакральних пам'яток, внесок окремих представників громадськості у порятунок останніх. Такі дослідження сприятимуть не тільки ґрунтовнішому розкриттю теми; вони стануть черговим виявом пошанування тогочасних віруючих, науковців, усіх небайдужих до культурної спадщини осіб, їх зусиль щодо збереження культурних пам'яток.

Список використаних джерел

1. Антонюк Я. М. Трагедія руйнації храмів. Волинська область. XX століття: історико-краєзнавчий довідник. – Луцьк: Надстир'я, 2014. – 280 с.
2. Баран В. Влада і церква: з історії взаємин у 1945–1965 роках // Сучасність. – 1995. – №5. – С.113–128.
3. Баран В. Україна: новітня історія (1945–1991 рр.). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 670 с.
4. Гаврилук О. Релігійні конфесії волинського села у другій половині 40-х – 50-х рр. та політика радянської влади // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Історія. – Луцьк, 1997. – №3. – С.61–66.
5. Державний архів Волинської області. – ф.Р–393. – Оп.1. – Спр.2. – 168 арк.
6. Там само. – Спр.4. – 274 арк.
7. Там само. – Оп.2. – Спр.5. – 60 арк.
8. Там само. – Спр.94. – 110 арк.
9. Там само. – Спр.95. – 147 арк.
10. Лис С. Закриття православних храмів у Луцьку в контексті хрущовської антирелігійної кампанії 1958–1964 років // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Християнство в історії і культурі Володимира-Волинського та Волині: Наук. збірник. – Луцьк, 2013. – С.116–120.
11. Лис С. Про спробу закриття Луцького кафедрального Святотроїцького собору у 60-х роках XX століття // III Міжнародний науковий конгрес українських істориків «Українська історична наука на шляху творчого поступу». Т.3. – Луцьк: РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2008. – С.281–284.
12. Милуш В. Державна влада і православна церква на Волині у другій половині 40-х – 50-х роках XX століття. – Луцьк: Волинський, 2008. – 228 с.
13. Остапюк О. З історії Свято-Миколаївської церкви с. Мосир Любомльського району // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Олика і Радзивілли в історії Волині та України: Наук. збірник. – Луцьк, 2006. – С.181–183.
14. Римарчук Л. В. Зимненський монастир у 1939–1949 рр. // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – Луцьк, 2010. – №10. – С.94–100.
15. Рожко В. С. Відродження Української Православної церкви на Волині 1917–2006 рр. Історико-краєзнавчий нарис. – Луцьк: Волинська книга, 2007. – 348 с.
16. Рожко В. С. Нарис історії православної церкви на Волині: Історико-краєзнавчий нарис. – Луцьк: Медіа, 2001. – 672 с.
17. Рожко В. С. Православні монастирі Волині і Полісся: Історико-краєзнавчий нарис. – Луцьк: Медіа, 2000. – 692 с.
18. Сеґейда Х. Світильники отчої віри: нариси про церкви Локачинського району. – Луцьк: Надстир'я, 2002. – 228 с.

References

1. Antonjuk Ja. M. Tragedija rujnacii' hramiv. Volyns'ka oblast'. XX stolittja: istoryko-krajeznavchij dovidnyk. – Luc'k: Nadstyr'ja, 2014. – 280 s.
2. Baran V. Vlada i cerkva: z istorii' vzajemyn u 1945–1965 rokah // Suchasnist'. – 1995. – №5. – S.113–128.
3. Baran V. Ukrai'na: novitnja istorija (1945–1991 rr.). L'viv: Instytut ukrai'noznavstva im. I. Kryp'jakevycha NAN Ukrai'ny, 2003. – 670 s.
4. Gavryljuk O. Religijni konfesii' volyns'kogo sela u drugij polovyni 40-h – 50-h rr. ta polityka radjans'koi' vlady // Naukovyj visnyk Volyns'kogo derzhavnogo universytetu imeni Lesi Ukrai'ny. Istorija. – Luc'k, 1997. – №3. – S.61–66.
5. Derzhavnyj arhiv Volyns'koi' oblasti. – f.R–393. – Op.1. – Spr.2. – 168 ark.
6. Tam samo. – Spr.4. – 274 ark.
7. Tam samo. – Op.2. – Spr.5. – 60 ark.
8. Tam samo. – Spr.94. – 110 ark.
9. Tam samo. – Spr.95. – 147 ark.
10. Lys S. Zakryttja pravoslavnyh hramiv u Luc'ku v konteksti hrushhovs'koi' antyreligijnoi' kampanii' 1958–1964 rokov // Mynule i suchasne Volyni ta Polissja. Hrystyanstvo v istorii' i kul'turi Volodymyra–Volyns'kogo ta Volyni: Nauk. zbirnyk. – Luc'k, 2013. – S.116–120.
11. Lys S. Pro sprobu zakryttja Luc'kogo kafedral'nogo Svyatotroi'c'kogo soboru u 60-h rokah XX stolittja // III Mizhnarodnyj naukovyj kongres ukrai'ns'kyh istorykiv «Ukrai'ns'ka istorychna nauka na shljahu tvorchoho postupu». T.3. – Luc'k: RVV «Vezha» VNU im. Lesi Ukrai'ny, 2008. – S.281–284.
12. Mylus' V. Derzhavna vlada i pravoslavna cerkva na Volyni u drugij polovyni 40-h – 50-h rokah XX stolittja. – Luc'k: Volynjany, 2008. – 228 s.
13. Ostapjuk O. Z istorii' Svjato–Mykolai'vs'koi' cerkvy s. Mosyr Ljuboml's'kogo rajonu // Mynule i suchasne Volyni ta Polissja. Olyka i Radzyvilly v istorii' Volyni ta Ukrai'ny: Nauk. zbirnyk. – Luc'k, 2006. – S.181–183.
14. Rymarchuk L. V. Zymnens'kyj monastyr u 1939–1949 rr. // Naukovyj visnyk Volyns'kogo nacional'nogo universytetu imeni Lesi Ukrai'ny. Istorychni nauky. – Luc'k, 2010. – №10. – S.94–100.
15. Rozhko V. Je. Vidrodzhennja Ukrai'ns'koi' Pravoslavnoi' cerkvy na Volyni 1917–2006 rr. Istoryko–krajeznavchij narys. – Luc'k: Volyns'ka knyga, 2007. – 348 s.
16. Rozhko V. Je. Narys istorii' pravoslavnoi' cerkvy na Volyni: Istoryko–krajeznavchij narys. – Luc'k: Media, 2001. – 672 s.
17. Rozhko V. Je. Pravoslavni monastyri Volyni i Polissja: Istoryko–krajeznavchij narys. – Luc'k: Media, 2000. – 692 s.
18. Segejda H. Svityl'nyky otchoi' viry: narysy pro cerkvy Lokachyns'kogo rajonu. – Luc'k: Nadstyr'ja, 2002. – 228 s.

Mochkin S. A., postgraduate at the Department of document science and museology of Lesya Ukrainka Eastern European National University (Ukraine, Lutsk), mochkin@ukr.net

The loss of the orthodox sacred heritage of Volyn region (the second half of the 1940s – the first half of the 1960s)

The purpose of the article is to highlight the tragic fate of sacred monuments of the orthodox confession of Volyn region in the context of the Soviet government's antireligious policy in the second half of the 1940s – the first half of the 1960s, on

the basis of scientific literature and some sources from the funds of the State Archives of Volyn region.

Applied methods. To achieve the goal, we used the general scientific (analysis and synthesis, systematic and scientific, structural and functional, etc.) and special historical (problem and chronological, historical and statistical, hermeneutics, etc.) research methods. Therefore, the problem and chronological method allowed to consider the topic in the appropriate time sequence. The method of hermeneutics was used to reveal the content of legal norms of legislation and resolutions of local party and state bodies regulating the process of removing from registration the objects of sacred (religious) architecture of the region and their subsequent fate.

On numerous examples, the fate of the sacred heritage of the orthodox confession of the region in the context of the Soviet totalitarian regime's repressive politics concerning religion and church is analyzed in the article. The examples of rescuing stationary and moving monuments by parishioners, representatives of the creative intelligentsia and admirers of antiquity, who are not indifferent to the spiritual heritage of the Ukrainian people are given. The struggle between the party and state power and religion not only undermined the material and moral principles of the confessional life of the region, brought irreparable losses to its religious heritage, had a negative impact on the development of Ukrainian culture. It determined one of the most unpleasant psychological experiences of the population of Volyn region during the period of staying under the Soviet government, lowered the morality level, imprinted negatively in the subsequent generations' consciousness.

Keywords: sacred (religious) monuments, antireligious campaign, church, monastery, religious community.

* * *

УДК 930.85+316.4:316.7

Поденко В. П.,
аспірант кафедри українознавства,
Національний університет харчових технологій
(Україна, Київ), podenko@ukr.net

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ІСТОРИКО–СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН, ФАКТОР ВПЛИВУ НА НАЦІОНАЛЬНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ

Піднімається питання передумов співіснування соціальних груп, проблематика ефективного управління державними ресурсами й формування соціальних інститутів для досягнення загальних цілей. Зазначено теоретичні та методологічні основи щодо визначення національної ідентичності й проаналізовано основні економічні, соціальні і культурні критерії. Крім того, заявлено про роль етнічної української культури в ідеології, охарактеризовано явище державної ідентичності на етнічній основі. Наведено результати опитувань щодо національної ідентичності, де продемонстровано різницю в становленні етнічних пріоритетів самоідентифікації молоді та мігрантів і зростаючої ролі економічних мотивів. Результати дослідження підтверджують загрозу національній безпеці через все більші популярні ідеї космополітизму й глобального громадянства. Наукова розвідка заявляє про нові підходи до національної ідентичності на основі не лише культурних і політичних, а й економічних та соціальних цінностей.

Ключові слова: глобалізація, глобалізаційні процеси, національна самоідентичність, українська національна ідея.

У ставленні людини до самої себе, до оточення, в якому вона живе, до світу загалом, у формуванні світогляду визначну роль відіграє ідентичність, завдяки цій фундаментальній основі, людина відчуває цілісність свого «Я», самоповагу. Ідентичність не є сталою величиною. Вона є безперервним процесом протягом всього життя людини, із властивими змінами та кризами. Стефанія Андрусів у праці «Модус національної ідентичності: Львівський текст 30–х років ХХ ст.» зазначає, що «саме існування українства перетворилося на вічне питання: хто ми і як нам стати самим собою, замість того, щоб не запитувати, а просто жити, діяти, творити себе, свою культуру – реальність власного існування...» [1, с. 8].

Відтак, актуальним, з нашого погляду, сьогодні стає завдання певної сублімації запропонованих науковцями останніми роками рецепцій щодо глобалізації як історико–соціального феномену.

Метою нашої наукової розвідки є дослідження факторів впливу на національну ідентичність культурної

політики України. Оскільки, для визначення підґрунтя сучасної культурної політики України під натиском глобалізаційних процесів, які мають один із визначних впливів на соціальні, культурні, політичні та інші процеси у сьогоденні, необхідно осягнути важливість ідентифікації, та, навіть, самоідентифікації сьогочасного українця. Джейм Мейс наголошував «щоб піти далі, треба знати, звідки йти. Щоб стати європейцем, треба стати українцем. Щоб стати громадянином світу, треба стати українцем і європейцем. І цей шлях самоідентифікації треба пройти» [4].

За твердженням Е. Еріксона, який першим використав цей термін у науковому ракурсі, ідентичність – це «переживання й усвідомлення індивідом почуття самототожності, власної істинності, повноцінності, цілісності та неподільності в просторі, сталості в часі, а також співпричетності до світу та інших людей [2, с. 138].

Дослідниками ідентичність розглядається як результат ідентифікації, психологічний процес поділу на «свої» і «чужі». Самоідентифікація – отождення себе із певною соціальною групою, спільністю людей (етнічною, національною, професійною тощо) [3].

Українська національна ідентичність пройшла велику кількість кризових періодів, що зумовлені історичними подіями та привабливістю наших земель для оточуючих держав з їх імперськими амбіціями. Змінювались кордони, форми правління, центри правління та державні устрої. Такі зміни впливали на можливість вивчення власної історії, культури, та, навіть, спілкування рідною мовою. Безумовно, глобалізаційні процеси, які відбуваються в наші часи, мають вплив на нашу культуру, але є і винятковою можливістю української самоідентифікації.

У новітній історії із проголошенням Україною незалежності у 1991 році питання самоідентичності постає більш виразно, адже втрачається вплив централізованої радянської влади. Проте економічна криза відволікає абсолютну більшість людей від проблем культурної спадщини, примушуючи вирішувати першочергові матеріально–побутові негаразди. «Ідентичність стає проблемою тоді, коли ідентичності не існує, особливо в ситуаціях криз та заворушень» [5, с. 387].

Переломним моментом подолання старої та набуття нової української ідентичності став Євромайдан, спричинений не тільки кризою влади, а й суспільства загалом. Доведення до екстремуму питань двомовності, політичного курсу та вагомості чи применшення значення у розвитку країни певних її регіонів призвело до кризи, яка «вибухнула» Євромайданом. Подолання таких криз ідентичності перш за все говорить про зрілість суспільства, готовність до подальшого цивілізаційного розвитку.

За результатами дослідження Центру Разумкова станом на сьогодні в Україні переважає загальногромадянська ідентичність: 95% опитаних абсолютно або скоріше згодні з судженням «Я вважаю себе громадянином України». Крім того, 51% українців вважають себе членами місцевої громади, 38% – громадянами світу, 27% – громадянами колишнього СРСР. Ще 21% українців заявили, що вони є автономними одиницями [6].